

Д-р Василь Кучабський.

Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918/1919 року.

2. Польська держава і Західна Україна на переломі 1918/1919 р.

З хвилиною, коли західних українців вигнано зі Львова, поширилося львівське повстання поляків до значіння війни Західної України з повстаючою саме в тому часі польською державою. Польські війська тримали при цьому міцно в своїх руках дві могутні точки опору: Перемишль і Львів, і починаючи від середних Карпат на південь від Перемишля, відтак попри цю твердиню на схід від неї, далі на південь від залізничної лінії до Львова і вкінці круг цієї столиці на південь і схід від неї в північно-західному напрямку побіч небаром українсько-польський воєнний фронт загальної довжини поверх 250 км. Тут виринає питання: як велике було це обтяження, котре в цей спосіб звалилося на Західну Україну? Чи могли західні українці побідити в цій війні й переперти своєю збройною силою свої домагання на цілу Східну Галичину включно зі Львовом? Щоб дати відповідь на це питання, треба зважити обставини внутрі Польщі, на переломі 1918/1919-ого року.

Підчас того як західні українці зустрічали розвал Австрії як одностайний, як зєднаний народ, так що їм цілком можливо було напружити сили свого народу в без порівняння більших розмірах, як це на ділі сталося було, — то Польща уявляла з себе в цьому ж самому часі наскрізь інакшу картину. Правда, в жовтні 1918 існувала там така інституція, яка могла була б стати тимчасовим політичним осередком польської нації до того часу, аж положення закріпилося б настільки, що потім можна б було замістити цю інституцію якоюсь новоствореною верховною державною владою. Цією інституцією була варшавська „Рада Регенційна“, настановлена центральними державами ще в 1917-ому році. Ця „Рада“ розпоряджала вже навіть власним судівництвом і шкільництвом та невеличкою збройною силою на терені Конгресівки¹⁾, а в Західній Галичині був цілий австрійський державний апарат з давніших часів у польських руках. Польща випереджувала отже Західну Україну дуже значно: вона мала готові підстави, на яких можна було б заснувати і оперти державний лад. Згідно з цим „Рада Регенційна“ взяла на себе своїм ще з 7. жовтня 1918 довершеним проклямуванням зєднаної, всі польські дільниці охоплюючої Польщі оте завдання політичного обєднання нації. Але ж цю націю розщиплювали дуже глибокі внут-

¹⁾ (Michał Bobrzyński), Wskrzeszenie Państwa Polskiego. Том II. Краків 1925, ст. 10.

рішні ворожнечі, які ударемнювали таке всенаціональне зеднання до державно-творчих завдань. Консервативний табор, який тепер репрезентувала „Рада Регенційна“, а який давнішими часами вів у відношенню до розборових потуг угодову політику, чи то щоб цією угодою підготувати відбудову Польщі з опертям на Австро-Угорщину, чи то щоби спонукати Росію, щоб ця занехла щодо польського народу свою політику репресій, — отой консервативний табор був на переломі 1918/1919-ого року загально зненавиджений між польським загалом. Давніші заслуги цього табору пішли були в непамять, — загал був повен національно-революційних настроїв і насміхався зі спокійної розважності консервативістів, — його одушевляло гасло: „Міряй сили по намірам!“ Цьому пособляла та обставина, що після рівночасного упадку всіх трьох розборових держав Польща стала раптом простором не загроженим взагалі ніякими зовнішніми силами, — що не треба було існування польської держави щойно виборювати, — що отже польське громадянство могло діяти на отому ніким не загроженому просторі, що йому самому подобалося, — що отже сміло можна було „мірити сили по намірам“, бо якщо якийсь намір навіть переростав сили народу, то це не грозило — як це інколи буває серед інших обставин — втягненням народу в катастрофу, ба й загибучу. Було це таке зовнішнє положення, в якому сміло можна було ставити і пробувати здійснити всякі, які завгодно, раціоналістично передумані внутрішні і закордонно-політичні державні програми, — був це надзвичайно сприятливий ґрунт для розросту всяких доктринерських принципіалістів.

І тут, у такому загальному положенню, зударилися дві прями протилежні доктрини: націонал-демократична і соціалістична. У внутрішньо-політичних змаганнях відзначалася польська національна демократія від самих своїх початків тим, що вона вважала себе за одинокє правдиве ядро цілої нації і що вона була перепоена змаганням до свого єдиновластя ціною відсунення всіх інших політичних таборів на бік. Ледви, чи може існувати більше противенство ніж те, яке було між цією перепоеною диктаторськими амбіціями національною демократією і соціал-демократичними поглядами, які шукали „справжнього голосу народу“ серед мас. Але й теж і з закордонно політичного боку неможливо було погодити ці обидва напрямки. Вже літами, майже десятиліттями передтим займалася національна демократія теоретичною розвязкою питань про те, на які області бажано було б простягнути владу польської держави. Національні демократи доходили при цьому до висновку, що східна границя отієї польської держави повинна б сягати в простір між границями історичної Польщі з 1771-ого року і границями з 1795-ого року, себто що вона повинна простягатися не цілком по Дніпро і що все це повинно б бути зорганізоване як централістична, одностайна, „народова“ держава з метою спольщення включених у цю державу литовців, білорусинів і українців. — Знову ж соці-

ялісти не мали якоїсь подібно до подробиць виробленої закордонно-політичної програми: в їхніх думках уявлялися різні програми якоїсь польсько-литовсько-білорусько-української федерації, якогось братерства народів, — але все це було недодумане, непереферментоване, — якась дивна мішанина інтернаціональних доктрин про свободу народів, про право на національне самовизначення, про світовий мир, і рівночасно ремінісценцій про історичну Польщу, — і тому не диво, що теж і немало соціалістів цілком поділяло погляди національних демократів про одностайну, „народову“ державу.

А що в незагроженому нізвідки просторі сміло можна було „міряти сили по намірам“, то мало це очевидно першорядну вагу, кому вдасться першому захопити державну владу в свої руки, щоби переперти свою програму. До того ж ці польські доктрини безпощадно поборювали себе взаємно вже майже від цілих десятиліть і в добавок світова війна, підчас якої зударилися були з собою орієнтація на Антанту і орієнтація на центральні держави, надзвичайно поглибила була цей розкол між народом. Взаємна ненависть, від якої й без того вже дуже терпіло внутрішнє життя польського народу, загубила в наслідок цього на переломі 1918/1919-ого року всяку міру, і вийшло так, що упадок центральних держав став для поляків не сигналом на єднання, тільки навпаки знаком для вибуху боротьби партій за владу¹⁾. Була це отже на загальну беручи картина, як не повинен виглядати в рішучу хвилину народ, який змагається за свою власну державу. Не тільки польський, а й інші народи Європи, які саме бралися засновувати свої національні держави на руїнах Австро-Угорщини, були більше чи менше переповнені такими внутрішніми распрями: знак, як дуже неорганічно, як у першій мірі не завдяки своїм власним „національно-державницьким хотінням“, тільки завдяки побіді далекої Антанти ці народи дійшли до своєї національної державности. Бо річ ясна, що при такому своєму внутрішньому положенню вони напевно були б нездібні вибороти собі державність власними силами в прямій боротьбі з Австрією, чи Росією.

Найдальше пішла в цьому загальному стремлінню до захоплення влади централія польської націонал-демократії, а саме паризький „Комітет Народовий Польський“, який ділав дипломатично перед державами Антанти. Він постарався, щоби держави Антанти внесли в умови про перемир'я для Німеччини постанову 12-ого артикулу: що німцям дозволено покинення тих областей у Східній Європі, які вони окупували були, лиш по згоді, чи по наказу Антанти. Пробивалися в цьому надії „Комітету“, що він буде впроваджений в Польщу якої її уряд просто антантськими військами й організованою у Франції армією генерала Галлєра, які повинні були прийти німцям на зміну.²⁾

¹⁾ Stanisław Kutrzeba. Polska odrodzona 1914—1922. Wydanie drugie. Kraków 1922 str. 95.

²⁾ Bobrzyński, op. cit. Tom II. str. 9—10.

Але гірше було в самім краю. Ще 17. жовтня 1918 скликала була „Рада Регенційна“ до Варшави нараду всіх польських партій, щоб досягнути об'єднання між ними¹⁾. Але це був хаос біля тридцяти завзято поборюючих одна другу фракцій, груп і клік, так що нарада скінчилася безуспішно²⁾. Таксамо невдачею скінчилися зусилля „Ради Регенційної“, яку піддержували — як уже згадано було — тільки крайно непопулярні консервативні круги, зокрема скомпромітовані своїм австрофільством краківські консерватисти, утворити коаліційне міністерство³⁾. Внаслідок цього „Рада Регенційна“ хоч-не-хоч видала себе на ласку і неласку партіям, які заступали орієнтацію на Антанту, а саме: націонал-демократам і реалістам⁴⁾. З охотою вхопили ці запропоновану їм владу в свої руки, зложили 23. жовтня 1918 під предсідництвом Йосифа Сьвержинського (Józef Świeżyński) кабінет, — і тут враз розпочалися загальні перегони в демагогії. Кабінет іменував 29. жовтня 1918 комісарів „Ради Регенційної“, які мали переняти адміністрацію так від австрійських окупаційних властей Південної Конгресівки в Люблині, як теж у Галичині в Кракові і у Львові, і проголосив свою програму: ліквідація окупації, створення державної адміністрації, внутрішня державна позичка, утворення добровольчої армії та покликання рекрутів, і вкінці скликання конституюючого сойму. Щодо всіх цих точок, то діяльність і наміри цього кабінету були наскрізь доцільні і пожиточні. Але цей кабінет був свідомий низького національного рівня народньої маси⁵⁾ і тому він не зважувався виступити перед націю з вимогою одних лиш жертв на ці перші часи державного існування. Навпаки він був того переконання, що поперед усього треба собі зєднати ласку маси соціальними обіцянками. Це був той самий соціально-демагогічний момент, який штовхнув був Наддніпрянщину в більшовизм, але на Західній Україні ділав на переломі 1918/1919-го року ще лиш дуже незначно, чим якраз здебільша й пояснялося, чому західні українці були в тому часі здібні до розмірно дуже великих зусиль і жертв ради їхньої держави. Такі речі відповідали зрештою основному характерові націонал-демократії, її кожночасному стремлінню до популярности, і відсіля вийшло таке, що кабінет Сьвержинського попробував конкурувати зі соціалістами при допомозі манення маси соціальними гаслами. Для цієї ціли зарезервовано воєнне міністерство Йосифові Пілсудському, ще інтернованому німцями в Магдебургу, бо цей був серед мас дуже попу-

¹⁾ Kutrzeba, op. cit. str. 85—96.

²⁾ Ignacy Daszyński, Pamiętniki, Tom II. Kraków, 1926, str. 310—311.

³⁾ Bobrzyński, op. cit. Tom II. str. 12.

⁴⁾ Kutrzeba, op. cit. str. 96.

⁵⁾ Польський військовий історик Witold Hupert, Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia w roku 1919, Львів-Варшава 1928. стр. 9. поясняє неможливість загальної мобілізації в Польщі в 1918/1919-му році м. ін. моральним вичерпанням унаслідок світової війни: „аце в виду низького на жаль рівня національної свідомости серед ширших народніх мас мусіло сильно здержувати розгорнення організації армії“.

лярний, і рівночасно заповіджено земельну реформу та забезпечення положення робітництва та вироблено крайно радикальний виборчий закон для будучого конститууючого сойму¹⁾. Є це завше доказом непридатности народу до власної державности, коли стихійне бажання державного самоволодіння і готовість скласти жертви ради цього є серед нього настільки слабкі, що треба аж обманювати його, що власна держава ніби то лежить в його матеріальному „інтересі“. Зв'язання соціальної демагогії з ніби то „державницькістю“ і було головною признакою того, що нпр. Наддніпрянина не була на переломі 1918/1919-ого року ніяк здібна до того, щоб собі свою державність вибороти і заснувати. Внутрішній соціальний мир і відложення соціальних боротьб на пізніші, спокійніші часи після трівого заснування й забезпечення власної держави являються осьтак передумовою того, щоб ділання національних енергій завершилося в остаточних вислідах заснуванням власної держави, — і вибух соціальної демагогії в Польщі в імя ніби то польської „державницькості“ штовхав осьтак Польщу на похилу площу, по якій народ котився в остаточних результатах на ділі не до своєї державности, тільки — як всюди інде в Східній Європі в тому часі — до соціальної революції.

Зараз же прийшла до слова лівіяца, щоби зненавиджену націонал-демократію переліцитувати. Провідник польської західно-галицького селянства Вінциенти Вітос скликав 30. жовтня 1918 зїзд делегатів своєї партії в Кракові і цей зїзд зажадав для своєї партії майже половину міністерських послів згідно зі статистичною численністю селянства в Польщі. Ледви, чи можна було ясніше висловити погляд про державу як про здобич, призначену на розподіл. Тож і відбутий у Варшаві 1. листопаду 1918 конгрес цієї партії „людовців“ поставив себе супротикабінету Сьвержинського в найзавзятішу опозицію²⁾.

Соціалісти спіраючися на „Польську Організацію Військову“ пішли ще далі від „людовців“: вони запротестували проти змобілізування армії перед тим ніж буде скликаний сойм³⁾ — вони сподівалися, що при помочі радикальної більшости сойму дістануть державу в свої руки самі. Теж і „Польська Комісія Ліквідаційна“ в Кракові, яка переймила державну адміністрацію в Західній Галичині й складалася з польських західно-галицьких партій, відмовилася підчинитися „Раді Регенційній“ і її кабінетові⁴⁾, так що варшавський комісар для Галичини, князь Вітольд Чарториський, мусів після невдатних переговорів з отією „Комісією“⁵⁾ вернути до Варшави, не вдіявши нічого. Тепер зашаху-

¹⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 12—14, 16, 23—24.

²⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 15.

³⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 15, Daszyński, op. cit. Том II. ст. 311.

⁴⁾ Bobrzyński, op. cit. Том II. ст. 14.

⁵⁾ З яким озлобленням велася ця боротьба, видно з характеристичної картини цих переговорів, яку дає Daszyński, op. cit. Том II, ст. 316: „...Дня 1-ого листопаду з'явився в Кракові князь Вітольд Чарториський і почав жєстами якогось ніби то урядування. На це поклікала його президія

вали соціялісти „Раду Регенційну“ тим, що не було б ганьбою підчинюватися їй, замістителіці якогось короля з ласки центральних держав, їй, настановленій цими державами фортеці реакції¹⁾. Зараз же підхватила теж і це демагогічне гасло націонал-демократія — аджеж ходило про те, щоб у всьому себе взаємно переліцитувати, — і кабінет Сьвержинського підприняв 4. листопаду 1918 під цим гаслом і під кличем „Польщі людової“ державний переворот проти „Ради Регенційної“: він проклямавав, що „інтереси привілейованих верств мусять уступити перед добром вітчизни“ і що уряд „повинен репрезентувати польські трудові маси“²⁾. „Рада Регенційна“ випередила свій кабінет і відпустила його³⁾, але в цей спосіб вона втратила остаточно опору, яку ще мала⁴⁾. Таким чином не остало вже ніякого зв'язку більше, з якого могла б розгорнутися центральна державна влада, і Польща була здана без ніякого стриму демагогії взаємно себе поборюючих партій.

Усе штовхало тепер внутрішній розвиток у Польщі в напрямку на соціяльну й політичну горожанську війну. З однієї сторони біснувала національна демократія проти „Ради Регенційної“ — а техніку підюджування вулиці опанувувала вона досконало завше, — з другої ж сторони подалися галицько-польські соціялісти на чолі з Ігнацим Дашинським до Люблина, де вони на цьому терені тільки що зліквідованої австрійської окупації Південної Конгресівки проклямували себе 8. листопаду 1918 „народнім правительством.“⁵⁾ Невеличкі відділи війська „Ради Регенційної“ там обеззброєно і закликано околичних робітників і селян до зброї. Зараз же видано відозву до польської трудової маси, в якій в імені „мира і свободи для скржавленого людства“ і „розторощення панування капіталістів, фабрикантів, великоземлевласників і мілітаристів“ заявлено, що „Раду Регенційну“ зноситься і загрожено „ворогам демократії“ як найтяжчими карами, що більше: поставлено їх поза законом, якщо б вони ставили опір. Далі проголосила ця відозва майорати й ліси державно власністю і восьмогодинний робочий день і обіцяла вивласнення великого й середного землевласництва,

„Ліквідаційної Комісії“ на 2-ого листопаду до себе. О год. 8-й вечором зявився князь і розмова розпочалася. Повний ноблеси (wykwintny) князь сидів на канапі, а поруч нього з далеко простягнутими ногами в клябовім фотелю пан Вінциенти Вітос. Цей мав в руках кишонковий ніжик і завзято чистив собі ним нігті, які очеvidячки цього дуже потребували. Князь говорив, але кидав час до часу оком на нігті пана Вітоса і — як здавалось мені — здригався. Короткий змісл цієї півторагодинної розмови був той, що ми одноголосно радили князеві, щоб він вертав до Варшави і радив „Раді Регенційній“ мати терпеливість.

¹⁾ Bobrzyński, op. cit. Tom II. str. 15.

²⁾ Dr. Kazimierz Władysław Kumanięcki, Odbudowa Państwowości Polskiej. Najważniejsze dokumenty 1912 — Styczeń 1924. Варшава-Краків 1924, str. 128—129.

³⁾ Bobrzyński, op. cit. Tom II. str. 15—16.

⁴⁾ Kutrzeba, op. cit. str. 96.

⁵⁾ Bobrzyński, op. cit. tom. II. str. 17, Daszyński, op. cit. tom. II. str. 320—326, Kutrzeba, op. cit. 96—97.

удержавлення більшої частини індустрії, утворення робітничих рад для нагляду над працею фабрик і конфіскаату капіталів, які вистали з зисків на світово-воєнних подіях. Відозва напімнула поляків, щоб вони прийняли участь у відновленню литовсько-білоруської держави в історичних границях і щоб вони змагали в Східній Галичині й на Україні до мира з українцями. Вкінці закликала вона народ до нього, щоб він ставав в ряди польської народньої армії.¹⁾

Хоч яке опереткове було ціле це підприємство, хоч як бракувало тим філістрам²⁾, які осьде одягали на себе костюм світопереворотчиків, дійсної революційної великості в думках і в чині, — то все ж здавалося неминучим, що рознудані націоналістичними і соціялістичними челядниками чародійних штук соціяльні фурії зметуть їх самих і звядять Польшу під проводом властивих майстрів чародійства — комуністів — в таке саме нещастя горожанської війни, в якому вже знаходилася Росія, а кілька днів після люблинських подій опинилася теж і Наддніпрянина. Польша знайшла себе в цей спосіб не лиш у посіданню чотирьох правительств: „Ради Регенційної“, люблинського уряду, правительственного сурогату, яким була краківська „Комісія Ліквідаційна“ і — *in partibus infidelium* — паризького „Народового Комітету“, — але й грозив Польщі ще й розкол нації на посідаючих і незаможних. Якщо в цьому менті взагалі ще існувало щось, на чому можна було б опертися серед загальної пливкости цілого положення, — то цим чинником була хіба ще тільки зненавиджена німецька військова окупація в Варшаві і в більшій частині конгресівки поза Люблинщиною. (Продовження буде.)

¹⁾ Kumaniecki, op. cit. ст. 130—132.

²⁾ Ледви чи, можливий який інакший осуд про цих людей після того, як прочитати спомини провідника люблинської афери, Ігнацого Дашинського, з їхніми аж надмірно численними виявами дрібничковости, пустоти, зарозумілости і самохвали. Який тісний був горизонт отого польського „Леніна“, вказує хоч би лиш ось таке місце (op. cit. Том II. ст. 317): „Для нас була боротьба з галицькими українцями боротьбою між братами.. (а все ж) мусіла поплисти кров... (Теж) мій син Фелікс, якого відпущено з австрійської армії він записався був на техніку, боровся тоді у Львові. З оповідань численні свідків і товаришів по зброї можу вносити, що він доконав у боротьбі з визволення Львова чинів великої відваги й неустрашимої хоробрости і не наражав своє життя. Тим більше горджуся цим подвигом мого сина, що його з не нагороджено навіть ніяким військовим орденом, який йому по думці хоо робрих жовнірів безперечно належався. Але відзначення ледви вистарчили для протегованих. Отже ми обидва не стратили забагато часу на обміркування цього роду явищ, які зрештою на світі не є рідкі“.

